

# ORTAÇAĞ TAHKIYESİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME: HÜSREV Ü ŞİRİN - TRİSTAN İLE ISOLDE

D00387



Halil İleriş KUTLU

MADDE YAYIMLANDIKTAN  
SONRA GELEN DOKÜMAN

01 Kasım 2019

İslam belagatinin teşekkül süreçleri sadece İslami dönemlerde aranmamalıdır. İslam belagati, hâkim olduğu coğrafya itibarıyla kadim kültürlerden ve bilhassa *ilahi sözlerden* oldukça beslenmiş ve bu etkileşim dâhilinde bir estetik uygarlık inşasına girişmiştir. Örneğin, Klasik Doğu şiirinin teşekkülüne dair Arap şiir geleneğinin belirleyici olduğu fikri, Orta Doğu'nun kadim tarihi ve aydınlar topluluğunun (entelijansiya) varlığı karşısında oldukça zayıf kalmaktadır. Zira Hellmut Ritter *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi* adlı eserinde, Arap Şiirinin İslam'dan yaklaşık yüz elli sene önce inşa edildiğini dile getirmektedir.<sup>1</sup> Öte yandan İran ve Hint diyarlarında şiirin ve belagatin oldukça kadim bir birikime sahip olduğu bilinmektedir. Bu entelektüel birikimin İslam düşüncesine ve edebiyatlarına sirayet etmesinde, kültürel etkileşimlerle ortaya koyduğu *âdâb* ekolü ile bir muâşeret usulünü gündeme getiren el-Câhiz'in yanısıra, yaptığı çevirilerle Maniheist ve Zerdüşti referansları İslam estetiğine ve düşüncesine taşıyan Abdullah b. Mukaffa'nın (İbn Mukaffa) entelektüel çabaları da hususi önem arz etmektedir.

*Septem artes liberales*'in bir alanı olarak *retorik* ve bunun Doğu estetiğindeki karşılığı olan "*belagat*"in müşahhas ürünleri olan edebî mahsüllerin Orta Çağ devrindeki numuneleri, Batı'nın *narrative* (anlatı), Doğu'nun *tahkiye* şeklinde tabir ettiği hikâyeye etme geleneğinin, antik dünyaya dair müşterekler taşıması kaçınılmazdır. Ritter, bahsi geçen eserinde Yunanların sanat listesi ile Arapların meşhur sanat listelerini karşılaştırdığını ve aralarında hiçbir farkın olmadığını söylemekte, bununla da kalmayıp Arapların, şiir söylemeyi Rum kölelerden öğrendiklerine değinmektedir.<sup>2</sup> Bununla birlikte çalışmamızın ana unsuru olan mesnevilerin, ihtiva ettiği motif ve vaka odağında *gnostik* ve *helenistik* akımlara ve platonisyen felsefe

ile Aristocu felsefenin bir nevi uzlaştırıcısı olan *neoplatonizme* dayandığını yine Ritter'den öğreniyoruz. Gussappine Brunetti, Umberto Eco'nun editörlüğünü yaptığı *Ortaçağ* adlı derleyici çalışmanın "Edebiyat" bölümünde Avrupa şiir geleneği içerisinde romansların oluşmasında büyük rol oynayan *trabadur* adı verilen halk ozanlarının söylediği şiirlerin, Endülüs medeniyetindeki *muvaşşaha* ve *zecellerden* etkilenmiş olabileceklerine değinmektedir.<sup>3</sup> Ahmet Hamdi Tanpınar ise Orta Çağ Avrupasının "soylu aşk, zarif aşk, idealize aşk" anlayışının Endülüs yoluyla Avrupa estetiğine sirayet ettiğinin altını çizmektedir.<sup>4</sup> Dolayısıyla hem Doğu hem de Batı coğrafyasında modern romanın bugünkü hâlimden bir önceki en olgun hâli olan mesnevi ve romansların ihtiva ettikleri aşkın mahiyeti, bu aşkın anlatımı, türlerin yapısal özellikleri ve beslendikleri referanslar, çok önemli bir etkileşimin ürünü olduklarını göstermektedir.

Romans ve mesnevi, tür olarak arz ettikleri müşterekler bağlamında sadece yapı ve muhteva açısından değil ortaya çıkış ve teşekkül açısından da büyük bir ortaklık arz etmektedir. Arap istilacılığına ve asimilasyonculuğuna karşı Fars diyarında bir tepki olarak gelişen şubüyye<sup>5</sup> hareketinin edebî cemahtaki en büyük eseri olan ve iki yüz yıllık dil ve kültür kargaşasının ardından yeniden inşa edilmeye başlanan *Farsî-i İslâmî* ile kaleme alınan Şahnâme, mesnevi türünün ilk örneği olarak karşımıza çıkar ve yazılış amacı Arap mecralarına, Farsların kadim tarihleri ve entelektüel birikimleriyle bir nevi cevap verme ihtiyacını hissetmeleridir. Bu noktada Fars şiiri, Arap şiirinin aksine *epik* bir mahiyet kazanmıştır. Çünkü amaç *lirizm* değil destansı bir söylem inşa etmektir. Bu sebeple de Firdevsî *Heroique* tarz içerisinde şubüyyeden aldığı güç ve kendisinden çok önce yazılan *Hudaynâme* ve *Padkârname* gibi Sâsanîlerin